اثرالتكرار والمقابلة في الاساطير السومرية والاكدية على رسم مبنى القافية الداخلية في العهد القديم

أ.م عماد حماد عبد كلية اللغات ـ قسم اللغة العبرية

يمثل السرد الملحمي (الايقاعي) في الاساطيرالعراقية القديمة، محاولة إبداعية نموذجية ترقى إلى تأسيس احساس شعري فريد من نوعه في وقته ومكانه ، وقد استخدم الكاتب انذاك في سبيل تحقيق ذلك تقنيات وآليات فطرية متعددة ، منها اعتماده لأسلوب التكرار ،الذي احد يمثل احد اهم مميزات الايقاع الداخلي في بناء الجملة في اللغات السامية والذي يؤسس لبنية إيقاعية تقترب من المعايير الموسيقية التقليدية ، ليستغل مكوناتها في سبيل التخطيط لبنية داخلية على علاقة وطيدة بالتنوع في استخدام الاصوات اللينة والاصوات الساكنة التي تساعد على كشف الانفعالات النفسية، والإيحاءات الدلالية، لترسم من خلالها إحداثيات التوتر الإيقاعي المتناغم مع حركة النفس، وحركة الدلالات النصية . من هنا يأتي هذا البحث ليتتبع تلك العوامل والمكونات التي تسهم في التشكيل الإيقاعي الصوتي بعيداً عن المكون الخارجي المتمثل في الوزن العروضي والقافية، ويعتمد(الباحث) لنفسه حقل القافية الداخلية منتقيا منها تقنية التكرار الصوتي نموذجاً للتطبيق بأعتبار ادواته المتمثلة بتوظيف تكرارالاصوات اللين مرة والاصوات الصامتة ، والمقاطع الصوتية مرة اخرى اضافة الى الاشكال الاخرى من التكرار ، و للكشف عن تأثيرتلك التقنية ومدى فاعليتها لابد من اثبات وجود القافية الداخلية في اللغات موضوعة البحث ، وتحديد دورها في تشكيل البنية الإيقاعية العامة للنصوص السومرية والاكدية من جهة والنص التوراتي من جهة اخرى .

השפעת החזרה וההקבלה באפיקה השומרית והאכדית על ציור תבנית החרוז הפנימי בתנ"ך

פרו"ע עמאד חמאד עבד מחלקת השפה העברית

עם התחלת האפיקה העתיקה בשפה האכדית " היתה נודעה בה חמשת צורות שונות של ריתמוס (rhythem)מסוים הן: בתים (חרוזים) רגילים(פסוק בתנ"ך) ، בתים כפולים ،קבוצות מחוברים ב"בתים"، ("סטרופות"– פניה)، המהווים יחידות קומפוזיציוניות-מטריות מלוכדות. ،קבוצות מבתים שאינן הברתיות ،זאתאומרת : אינן נחרזות בתוך הטעמה ריתמית)، חזרה תדירותית ، שלפי דעתנו אינו הולם את התוכן או את הרוח של האפיקה אלא גם מעיד על השתתפותו המקורית במבניה הפונולוגי ، ומאידך גסא משקלי האפיקה ומקצביה הם עניין אינטימי לגבי המשורר ולגבי יצירתו. על-פי-רוב אין אנו יכולים להצביע על מקורם וגורמיהם. ולא זו בלבד، אלא שבדרך כלל נעלמים מניעי הריתמוס של השיר גם מהכרתו، אבל בדרך כלל יכולים להצביע על צורות החזרות המבוססות על מציאת ההטעמה הריתמית הפנימית הענין העוזר לנו להכיח את מציאת ההופעות הפונולוגיות בשפה האכדית דרך

ניתוח פונטי של האפיקות העיראקיות העתיקות כדי להבין את מבניהו ו מגמתיו לפי תורת ההגיים (הפונולוגיה) .והשפעתיו על המבנה הרתמי הכללי של הגרסה התנ"כי. (1)

זאת אמרת ،הריתמוס הפונטי (rhythmic strees) המבוסס על ההשפעה במישרין על חוש השמע ، כדי שיחזר על ההכרה הפנימית והמדעית אצל אודינט ، ויעש רשם בכוחו השכלי והדמיוני שמתגשם דרך המסגרת התחבירית המוארגנת כתנועות ועצורים ומבטאים מתחלקים לפי חלוקה פונטית הסופר מתאחז בה על ההחזרה (reptetion)והחלוקה (division) ،ולפעמים על ההקבלה(parallelism). (2)

בכלל אפשר לאמר- כי המניעים למסכת הכללית של מקצבי האפיקה היא הלשון، המבנה הצלילי ،והריתמי שלה. והיא המכוונת את קצב הרגשתו של המשורר، והרי היא חוזרת וקובעת לעצמה במשך הזמן את הדפוסים ואת המקצבים הטבעיים לה. כך יכולים לאמר כי האפיקה האכדית הגיעה אחרי גלגולים רבים וצורות ריתמיות שונות אל דגמה אידיאלית. (3)

מצד אחר، קשורים אמצעים אלה בתכונות הכלליות של האפיקה השומרית המבוססת על יסודים מקוריים אינם מסתמכים כל כך ،על (הרימה) ، (הרגל)،ו(המשקל) ، אבל לעמת זאת השתמשו בשיטות ריטוריקיות כמו،החזרה، ההקבלה וגם כן ה אפיתת ،כפי שנזכר על ההקבלה באפיקה השומרית (גילגמיש ו אגא לוח): (4)

dgilgmes igi –ab-ba-uru-na-ka

inin ba-an-gr inim i-kin-kin

pu til-li-da pu-pu-kalam til-til-li-da

pu-nig-ban-da-kalam til-til-li-da

pu u-da ese-la til-til-li-da

e-kisi-ki-se-gu-nam-ba-ga-ga-an-de-en

gis tuklu nam-be-sig-gi-en-de-en

יש הקבלה ריתמית בין מחסית הבית הראשון (inim …gr inim … kin) גם כן בבתים ، החמישי לעמת הבתים השלישי והרביעי.(5)

לפי כך، האלמנטים המהווים את משקלה של האפיקה האכדית בהוראתה הכוללת היונקת מהמקורות השומרית ،ברובם גורמים פונטיים، הם : 1) המקציבים، 2) הטורים، 3) החריזה، 4) הבתים.(6)

מן הידוע הקפדת האפיקה האכדית על המקצבים הפורמאליים הנוצרים על-ידי סידור קבוע וחוזר של היסודות החזקים והיסודות הרפים בהגיית המלים، היינו על-ידי הריתמה ، הרי היא מיוסד על ידי החליק את המלים להברות ארוכות וקצרות או הברות מוטעמות ובלתי מוטעמות. חזרה סדירה של הרגלים היוותה את הריתמוס המוסיקאלי של האפיקה האכדית

.לנגינה הטבעית של המלה، לא הושם לב במבנה הפרוסודי. כיום משתדלים לשחזור את המבני הפונטי של האפיקה האכדית לצייר ההופעות הפונולוגיות של ההטעמה הריתמית הפנימית המצויה בה וגם המצויה בתנ"ך כדי לדעת כיצד השתלבו היסודות השונים: הגיית הארוכות לעומת הקצרות، הבלטת היסוד החזק שבמקצב (ה"הרמה" החלה על הברה ארוכה) וההטעמה הטבעית של המלים. (7)

אין העברה זו יכולה למסור את כל הגוונים הריתמיים של האפיקה האכדית העתיקה. על כל פנים،השורה באפיקה האכדית מתחלקת לקבוצות נעימות (גבוהות، נמוכות)،מספר הנעימות הגבוהות מוגבל אבל מספר הנעימות הנמוכות אינו מוגבל . ההגבלה אינה נחוצה אלא לנעימות הגבוהות הנושאית את (ההטעמה، הנגינה). מספר ההברות - הנעימות המוטעמות בשירתהאפיקה האכדית- בבלית ארבעה המתחלקים ל שתי חלקים (2×2). בנוסף לשיר ההברותי . הצורות של הסונטות והחזרות התדירותיות נכתבים בארבעה או חמשה שורות. בראשית הדיבור ובסופו יש שתי מחצית ، גם נזכרות בפעם אחת בתוך הדבור، למשל החזרת שורות הפתיחה באפיקה האכדית (8)

1 **ša naqba imuru išdi maati**

2 ———-ti idu u kalamu h̲aassu

3 Gilgamesh

4 **ša naqba imuru išdi maati**

5 ———-ti idu u kalamu h̲aassu

ואם אנו עומדים על תבנית ספרי הכתובים- תהלים 136 מוצאים דוגמאות דומות לוכדלהלן:

הוֹד ֻלַיהוָ ֽה כִּי ־**טוֹ**ב כִּ ֽי לְעוֹלָ ֽם **חַ**סְדּוֹ : **2**ה ֽוֹד ֻלֵ ֽאל ֹהֵ ֽי הָאֱל ֹה ִ ֽים כִּ ֽי לְעוֹלָ ֽם **חַ**
סְדּוֹ : **3**ה ֽוֹד ֻלַאֲד ֹנֵ ֽי הָאֲד ֹנִ ֽים כִּ ֽי לְע ֹלָ ֽם **חַ**סְדּוֹ : ובסופו:
26ה ֽוֹד ֻלְאֵ ֽל הַשָּׁמָ ֽיִם כִּ ֽי לְעוֹלָ ֽם חַסְדּוֹ : (9)

יש לציין כי גם ההקבלה בנוסף על ההחזרה נחשבת כאחת מן השיטות השיריות הנפוצות בתנ"ך ובמיוחד בספרי תהלים המעידים על ההשפעה הישירה של הירושה התרבותית של ארם נהרים על שחזור כתיבת התנ"ך، מובילה להתפתחות את השיטה השירית - לשונית כדלהלן: (10)

<u>הקבלה נרדפת</u>

אדם ערום כסה דעת ולבב כסילים יקרא אולת משלים 12 : 23

הקבלה נגודית

כל פעל יהוה למענהו וגם – רשע ליום רעה משלים 16 : 4

הקבלה סינתטית

מרע מקשיב על-שפת און שקר מזין על- לשון הוה משלים 17 : 4

הקבלה משוה

יאש –ענה ברעהו עד שקר שן רעה ורגדל מועדת משלים 25 : 19

על כל פנים ، הרגל בהאפיקה האכדית יכלה להיות בת ארבע הברות או הטעמות ריתמיות . צירופי ההברות בתוך ה"רגל" רבים ומגוונים ביותר، והם מקבלים רבגוניות יתרה על ידי האפשרות להחליף הברה ארוכה בשתי קצרות، ולהפך דרך ההשתמש בסיגנון הספרות הדקדוקי .(11)

הרימה הפנימית

איןספק כיהרימה היא קצב לצלילים של שפה במסגרת מסוימת، אבל זה משתרע על אלמנטים אחריםלקחת בחשבון את תכונות הקולות הקשרוים בהיותן וקליים או אטומים והנגינה וההטעמה، כמו גם את תופעת ה חזרה שיש לה מערכת הברתית ו נגינתית.כמו באפיקה השומרית: (12)

הרימה הפנימית המעוצבת מן(ההחזרה ו ההקבלה) באפיקה השומרית

Gi kug gi – engur gush gi

Gi ugula- azu su - su ur azu

En.ki ki gish gal ugula azu

הרימה הפנימית המיוצגת בקו"פ מכסורה בשורה הראשונה וחילופי ז"נ ו ס"נ המזמומתין בשורה השנייה ו כ"פ ו ע"נ אלמכסורתין בשורה השלישית.להבהיר את הרימה הפנימית בצורה אחרת כדי להגביל את התנועות שבה ، נסמין רק הבאיתן בשורה המתאים להןכדלהלן:

gi ug gi gur gi gi ug ul

Zu su su ur zu

Ki ki gi al ug ul zu

ועל זות ،הטכניקה של החזרה נחשבת כאחד מן הגורמים המשפיעים ביותר ברימה הפנימית ، ומכילה מקורות קצביים באפיקיות השומרית، והאכדית، זאת אמרת את החזרה ו הצלילים והמשפטים והשורות וגורמים אחרים ، מוכיחים על נכחה ،וזה עתה בהתחיל חזרת של האות או כמה אותיות לחזרת מבטא או יותר ואז משתנה סדר המחזרות ....

a-di i-kash-sha'-du qishti erinni

adi hum-ba-ba da-pi-hu i-na-ru

הרימה הפנימית המעוצבת מן(ההחזרה ו ההקבלה) באפיקה האכדית

מן הראוי לציין את הצורות השונות של הרימה הפנימית המעוצבת מן(ההחזרה ו ההקבלה) באפיקה האכדית כדלהלן: (13)

1-תהי על צורת מלימין סמוכות בשורה

Ma-ri shamshi shamshi sha ilaani

e-ru-u i-ku-ul i-ku-lu ma-ru-sh u

ip- tu- su a-ma –ti –shu-nu sh-nu iz-ziz-zu

הרימה הי (sh-nu) אזת אומרת גוף המדברים הנפרד .

2- תבוא כמלים דומים הקימים בתחלת וסוף השורה

U at-ta ul sba-na- at ki-i ja-a-ti-maat- ta

ma-har-shu isn-shi-q qaq- qa- ru ma-har- shu

3- אולי יבוא הדומה כאותיות מאוזנות

Shi-ma- in-ni shi-bu-tu shi-ma –in-ni ja-a-shi

Erbe iinaa- shu erbe uzna

4-בנוסף לכל מה נאמר דלעיל، יש רימה פנימית מיוסדת על החזרת התנועת

ip-shi-ih uz-za-shu-ma i-ne-‘ i-ra-as-su'

ish-tu- i-ra-su- i-ne'-‘u

זאת אמרת התנועות (u - i-u) בשורה הראשונה ו התנועות(u-u-u)

משום כך- הרימה לא נחדלה מלהיות מאפינים משמעותים מקצב באופי החוויה של השירה עצמה، אשר יוצרת אינטראקטיבית באופן אורגני בין מערכת אודיו ומערכת של שפה בטקסט ולכן כולל קצב למסלול אכזרי، בודאי החזרה וחריזת גאות ולחישה פנימיות ותווים ולדבר.והמידה של הרמוניה בין האלמנטים הללו בעצמם، מצד אחד، ותאימות עם ניסיונו של הכותב، ומצד שני، נקבעה על ידי קצב הפנימי،שלא הפך אותו ישן מוניטרית،וכי " אותי משקל מטרי חיצוני מקצב וחריזה (14) הרימה הפנימית המעוצבת מן(ההחזרה ו ההקבלה) בתנ"ך

מן הראוי לציין כי- ענין קיימת הרימה הפנימית בתנ"ך היה שנוי במחלוקת אצל רב החוקרים המתעינין במרכיב הסינטקטי למבניה ، בטענה ،לא כל כך מדוייקת، הינו، דבר שנחשב לחד-גונילעמים אחרים לאזניהם נעים לשמעבכל הפסקה והפסקה ، גם זושל תקופת התנ"ך،בזה שבה אין כל רימה פנימית، גם לא בכל הטקסטים בתנ"ך (15) ،אבל השתדלתי להוכיח את מציאותה – אף כי ישנם פסוקים מעטים בכל התנ"ך שבם נמצאת דרך ההשוואה הלשונית הערוכה דלעיל ביחד עם רימה הפנינית המצויה באפיקות השומרית ו האכדית ،וראיה לכך ،הנתוח הלשוני הוביא לקיום ההחזרה ו ההקבלה ،המהווים גורמים מקוריים יסודים במבניה של הרימה הפנימית ،כדלהלן: (16)

צריך לזכר הראיה היא ספר ואלה שמות פרק 15 :1- ואלך גם כן אין הפרק איו נכתב לכמי הפרוזה הרגילה ، א נבדלת הפסקות בנהן אלא בההפרדה בין המלים לפי שיטה אחרת מדגישה על התאחדות סוף המלות אחת בהברה   (eh) הסופית ונרדף בהברה (am) ואחר כך מופיע בשורה השמינית ו התשעית . ונמשכת בהבדלת את ההברות עד סופה.(17)

אָז יָשִׁיר מֹ שֶׁה וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּ את לַה'، וַיֹּ אמְרוּ

לֵאמֹ ר: אָשִׁירָה לַה' כִּי גָאֹ ה גָּאָה،   סוּס

וְרֹ כְבוֹ רָמָה בַיָּם   עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ، וַיְהִי-לִי

לִישׁוּעָה;   זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ،   אֱלֹ הֵי

אָבִי וַאֲרֹ מְמֶנְהוּ   ה' אִישׁ מִלְחָמָה، ה'

שְׁמוֹ   מַרְכְּבֹ ת פַּרְעֹ ה וְחֵילוֹ יָרָה בַיָּם;   וּמִבְחַר

שָׁלִשָׁיו טֻבְּעוּ בְיַם-סוּף תְּהֹ מֹ ת יְכַסְיֻמוּ; יָרְדוּ בִמְצוֹלֹ ת כְּמוֹ

אָבֶן

אם נסה לארגן את הפסוקים בצורה אחרת נסק כי ،לרוב ،ההברות התהוות מתנועות תדיריות (גדולות- קטנות) .

אָז יָשִׁיר מֹשֶׁה **עָזִּי וְזִמְרָת יָהּ،**
וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשִּׁירָה **וַיְהִי-לִי לִישׁוּעָה**
הַזֹּאת לַה'، וַיֹּאמְרוּ לֵאמֹר: **זֶה אֵלִי וְאַנְוֵהוּ،**
אָשִׁירָה לַה' **אֱלֹהֵי אָבִי וַאֲרֹמְמֶנְהוּ**
כִּי גָאֹה גָּאָה، **ה' אִישׁ מִלְחָמָה،**
סוּס וְרֹכְבוֹ **ה' שְׁמוֹ**
רָמָה בַיָּם

המסקנות

הרימה אינה נעצר במשקל וחריזה ، אבל מיוסדת לפי מספר אלמנטים، לשוניים והרטוריים כדי לייצר מערכות מאורגנים בחזרת גורמי הלשון היסודיים הקשורים בפונטיקה הלשונית (תנועות עיצורים והברות) מובנים ،ובהקשר עם המערכת התחבירית שלההברה או על תכונת הקול אם גבוה או נמוך או פרקי זמן ארוכים או קצרים، וכל אלא סדירים במסגרת משקל מבנה טונאלי ، מעידים על קיום הרימה הפנימית בפאיקות השמיות ، כמו בהאפיקה האכדית ، ובתנ"ך.

עובדה זאת הוכח עליה בראיה דרך קיום החזרה ו ההקבלה במבני הלשוני והתחבירי של האפיקות הנזכרות דלעיל، ובמיוחד מדגישה על קיומה בתנ"ך על ידי השפעתה הישירה של המבנה הסינטקטי שלהשפה האכדית ،כי העברי הקדמון בכר תמיד את שווי ב[הצלצול התכוף הבא במלה אחר מלה בהברה האחרונה היחידה של הפסוק.

הערות

k.Hecker,Untersuchungen zur Akk,Epic,ver agbutzon ,Basel ,1974,pp , 1-130-135.

2-S.N Kramer,The sumerianm ,Chicago,1963pp,166-179.see also,F.kluge, ,Etymo- logisches worterbuch, walterde Gruyter, Berlin,1963,pp 9-11.

3-H.zimmern, Zudu neustem arbeiten uber Babylonische metric,Weimar,1896 pp75

4- S.N Kramer,"Gilgamesh and Agga"American journal of Archaeology,vol , L iii, 1949,pp, 7ff.

5-S.dally,Myth from Mesopotamia,'The sacred merriag " Bloomington, 1969, pp37

طراد الكبيسي ، البناء الفني في الادب الملحمي العراقي،ملحمة جلجامش،بغداد،1994،ص،28-29

also see

6-A.Hiedel, The BabylonianGenesis , phoenix books,Chicgo,1963,pp,12-16.

see also, طه باقر ، مقدمة في أدب العراق القديم ، بغداد،1976،ص ،58-60

7- H.zimmern, Zudu neustem,op.cit.pp84-88.

8- k.Hecker,Untersuchungen,op,cit.140-142

9-The old Testement, 26 :1-3 :136 תהלים

10-A.Hiedel,The Gilgamesh Epic and OldTestement Paralles,Chicago,pp95-101.

11- H.zimmern, Zudu neustem,op.cit.pp88-89.

12- Von sodden,Ein Zwigesprach Hammarabiseiner frau,Biblietheca Orientkis No.24Leiden,1967,pp 9-12.also see, k.Hecker,Untersuchungen ,op.cit.pp144.

13-C.Thompson,The Epic of Gilgamesh,Oxford,1929,pp,45-48.

14-S.kramer,The deluge,seealso, falkenstein and W,Von sodden,Sumerische undAkkadische hymnen ,and Gebete . Zurich,1953,pp205-207

15- דוד ילין، תורת השירה הספרדית ירושלים תשל"ח، עמ" 9

16- M.Hartmann,Die hebraische verskanst,Berlin,1894,pp11-14. alsosee,A.bloch,

Versund Sprache im Althebraischen, Basel,1964,pp

17-OldTestement שמות אלה1:15 ואלך

המקורות

- طراد الكبيسي ، البناء الفني في الادب الملحمي العراقي،ملحمة جلجامش،بغداد، 1994

– طه باقر ، مقدمة في أدب العراق القديم ، بغداد،1976

- תנ"ך

-דוד ילין، תורת השירה הספרדית ירושלים תשל"ח .

bloch,A, Versund Sprache im Althebraischen, Basel,1964 -

dally, S.Myth from Mesopotamia,'The sacred merriag " Bloomington, 1969 -

Falkenstein and W,Von sodden,Sumerische undAkkadische hymnen ,and Gebete, Zurich,1953 -

Hartmann, M , Die hebraische verskanst,Berlin,1894 -

Hecker,K,Untersuchungen zur Akk,Epic,ver agbutzon ,Basel ,1974 -

Hiedel A , Gilgamesh Epic and OldTestement Paralles,Chicago 1969 -

Hiedel, A ,The BabylonianGenesis , phoenix books,Chicgo,1963 -

kluge,F ,Etymo- logisches worterbuch, walterde Gruyter, Berlin,1963
-

Kramer, S.N ,The sumerianm ,Chicago,1963
-

Kramer, S.N "Gilgamesh and Agga"American journal of Archaeology,vol , L iii -1949

Sodde ,Von ,Ein Zwigesprach Hammarabiseiner frau,Biblietheca Orientkis
-No.24Leiden,1967

Thompson C ,The Epic of Gilgamesh,Oxford,1929
-

Zimmern,H, Zudu neustem arbeiten uber Babylonische metric,Weimar,1896
-